

ІСНЮЮЧІ СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ СУДДІ ПРИ УХВАЛЕННІ РІШЕНЬ ПО СПРАВІ

Сокалюк В. П.

Дане визначення поняттю «стандарт доказування» як ступіні достовірності наданих стороною доказів, за яких суд має визнати тягар доведення знятим чи вичерпаним, а фактичну обставину - доведеною.

Визначено поняття «внутрішнє переконання» судді як стан, в якому він є впевненим у правильності своїх висновків про належність, допустимість, достовірність і достатність доказів, а також у правильності висновку, зробленого ним на основі доказів, щодо наявності або відсутності певних фактичних обставин.

Розглянуто взаємовідношення між стандартом доказування та внутрішнім переконанням судді, протиставлення одне одному та впливу стандартів доказування на внутрішнє переконання судді. Поставлені питання: чи можна виділити існуючі стандарти доказування за відповідними критеріями, яким чином вони можуть вплинути на внутрішнє переконання судді при винесенні рішень у справі, чи треба закріпити у процесуальних кодексах необхідність застосування суддями відповідних стандартів доказування при ухваленні рішень?

Виокремлено стандарти доказування: «поза розумним сумнівом» («*beyond a reasonable doubt*»), «обґрунтована підозра» («*reasonable suspicion*»), «достатня підстава» або «ймовірна причина» («*sufficient reason*» or «*probable cause*»), «переконання за більшої вірогідності» («*conviction with greater probability*»), «вагоме (тверде) переконання» («*strong conviction*»), «зрозумілі (ясні, чіткі) та переконливі докази» («*clear and convincing evidence*»), «перевага доказів» («*preponderance of the evidence*»), «баланс імовірностей» («*balance of probabilities*»), «розумний ступень достовірності» («*reasonable degree of credibility*). Надана характеристика зазначеним стандартам доказування та наведені приклади їх застосування у судочинстві.

Зроблені висновки про застосовування стандартів доказування у судових провадженнях різних галузей: від більш «суворіших» стандартів доказування, які застосовуються у кримінальних справах до більш «низьких» стандартів доказування, які застосовуються у цивільних справах, їх співвідношення між собою з посиланням на практику ЄСПЛ та національ-

них судів та необхідність закріплення у національному законодавстві можливості застосування відповідних стандартів доказування при ухваленні рішень.

Ключові слова: стандарти доказування, внутрішнє переконання, поза розумним сумнівом, переконання за більшої вірогідності, обґрунтована підозра, достатня підстава, вагоме переконання, зрозумілі та переконливі докази, перевага доказів, ясні та переконливі докази, розумний ступень достовірності, баланс імовірностей.

Sokalyuk V. P. Existing standards of proof and inner conviction of a judge when making decisions on a case

The term «*standard of proof*» is defined as the degree of reliability of the evidence provided by the party, by which the court must recognize the burden of proof as lifted or exhausted, and the factual circumstance as proven.

The concept of «*internal conviction*» of a judge is defined as a state in which he is confident in the correctness of his conclusions about the appropriateness, admissibility, reliability and sufficiency of evidence, as well as in the correctness of the conclusion made by him based on the evidence, regarding the presence or absence of certain factual circumstances.

The relationship between the standard of proof and the inner conviction of the judge, the opposition to each other and the influence of the standards of proof on the inner conviction of the judge are considered. The questions raised: can the existing standards of proof be distinguished according to the relevant criteria, how can they influence the internal conviction of a judge when making decisions in a case, or should the procedural codes establish the need for judges to establish the relevant standards of proof when making decisions?

The standards of proof are singled out: «*beyond a reasonable doubt*» («*beyond a reasonable doubt*»), «*reasonable suspicion*», «*sufficient reason*» or «*probable cause*», «*conviction with greater probability*», «*strong conviction*», «*clear and convincing evidence*», «*preponderance of the evidence*», «*balance of probabilities*», «*reasonable degree of credibility*» («*reasonable degree of credibility*). A description of the specified standards of proof is given and examples of their application in court proceedings are given.

Conclusions are drawn on the application of evidentiary standards in court proceedings of various fields: from more «strict» evidentiary standards used in criminal cases to more «low» evidentiary standards applied in civil cases, their relationship with each other with reference to the practice of the ECtHR and national courts and the need to enshrine in national legislation the possibility of establishing appropriate standards of proof when making decisions.

Key words: standard of proof, inner conviction, beyond a reasonable doubt, reasonable suspicion, sufficient reason or probable cause, conviction with greater probability, strong conviction, clear and convincing evidence, preponderance of the evidence, balance of probabilities, reasonable degree of credibility.

Постановка проблеми. В Цивільному процесуальному кодексі України на відміну [1] від Кримінального процесуального кодексу України [2], де частиною 2 ст. 17 закріплений стандарт доказування «поза розумним сумнівом», відсутнє пряме посилання на стандарти доказування, які виступають невід'ємною частиною змагального судового процесу. Натомість, в ч. 1 ст. 89 ЦПК [1], як і в інших процесуальних кодексах, присутнє таке поняття, як «внутрішнє переконання» за яким суд повинен оцінювати докази і яке науковці вважають протиставленням стандартам доказування та спробою встановити штучні рамки для застосування цього принципу оцінки судом доказів. Деякі науковці, взагалі вважають «внутрішнє переконання» одним із стандартів доказування. Суттєвим недоліком оцінки доказів судом за «внутрішнім переконанням» є суб'єктивність та індивідуалізована оцінка доказів. Постають питання: чи можна виділити існуючі стандарти доказування за відповідними критеріями, яким чином можуть вплинути стандарти доказування на «внутрішнє переконання» судді при винесенні рішень у справі, чи треба закріпити у процесуальних кодексах необхідність застосування суддями відповідних стандартів доказування при ухваленні рішень?

Мета дослідження. Дана стаття присвячена аналізу існуючих стандартів доказування, які застосовуються у цивільному, кримінальному, господарському та адміністративному судочинствах та їх впливу на «внутрішнє переконання» судді при здійсненні правосуддя. Зроблена спроба класифікувати стандарти доказування за критеріями їх значення для формування внутрішнього переконання судді, а також розробити пропозиції та рекомендації з досліджуваних питань, що можуть бути втілені шляхом внесення змін

до процесуального законодавства та застосовані в національній судовій практиці.

Стан опрацювання проблематики. Питання стандартів доказування у цивільному судочинстві досліджувалися у працях таких вчених, як І.В. Андронов, І.О. Бут, В.В. Вапнярчук, Д.О. Гетманцев, І.В. Гловюк, А.А. Павлишин, Х.Р. Слюсарчук, А.С. Степаненко, Т.В. Руда, М.К., С.Я. Фурса, Т.В. Цюра.

Виклад основного матеріалу. Проблема стандартів доказування є однією з основних в судовому процесі. В будь-якому судовому процесі позовного провадження є не менше ніж дві сторони, які мають на меті довести чи заперечити якісь обставини, на які вони посилаються для задоволення позовних вимог чи заперечення проти них, а в кримінальному судочинстві є обвинувачення та захист, з такими ж протилежними завданнями у процесі.

Поняття «стандарт доказування», виникло після розмежування об'єктивної та неформальної істини як загальної мети доказування ще у радянському судовому цивільному процесі, об'єктом пізнання в якому була об'єктивна істина і існував лише один «стандарт доказування» - внутрішнє переконання судді. У тогочасному процесі, більшою мірою «інквізиційному» чим змагальному, суддя самостійно вживав усіх необхідних заходів для встановлення об'єктивної істини і був відповідальним за її повне та вичерпне встановлення. В українській цивільно-правовій доктрині з переходом до «формальної» істини та появою у зв'язку із цим штучних обмежень у доказовій діяльності, з'явилась необхідність у закріпленні «стандартів доказування». І якщо в Кримінальному процесуальному кодексі України стаття 17 [2] відсилає до такої складової презумпції невинуватості, як доведення стороною обвинувачення винуватості особи поза розумним сумнівом, то Цивільний процесуальний кодекс України [1] не містить відсилок до стандартів доказування, використовуючи концепцію «внутрішнього переконання» судді. Це свідчить про існування не вирішеної проблеми щодо застосування у цивільному судочинстві стандартів доказування за відсутності прямого посилання на них у цивільному процесуальному законодавстві та необхідності закріплення в ньому відповідних стандартів доказування, якими повинен буде керуватись суддя для досягнення внутрішнього переконання при винесенні судового рішення.

Стандарт доказування - це та ступінь достовірності наданих стороною доказів, за яких суд має визнати тягар доведення знятим чи вичерпаним,

а фактичну обставину - доведеною. Разом з тим, стандарти доказування часто протиставляються принципу оцінки судом доказів за внутрішнім переконанням і тому деякі науковці вважають стандарти доказування спробою встановити штучні рамки застосування цього принципу оцінки судом доказів за внутрішнім переконанням, тоб-то на перший план ставлячи дискреційні функції судді. Де-які науковці вважають «внутрішнє переконання» окремим стандартом доказування, який тому і зафіксований у відповідних статтях ЦПК, КПК, ГПК та КАС України. Ця позиція є дискусійною, з якою тяжко погодитись з огляду на те, що «внутрішнє переконання» судді є наслідком чи результатом оцінки суддею доказів у судовому процесі і стосується саме його розумово-аналітичної діяльності при дослідженні та оцінці наданих сторонами доказів при з'ясуванні обставин справи. Саме на підставі досягнення «внутрішнього переконання» суддя приходить до висновку про те чи вважати доведеними ті обставини, на які посилається одна сторона, як на підставу своїх вимог чи навпаки - заперечень, на які посилається інша сторона. Отже, «внутрішнє переконання», як результат застосування стандарту доказування, само по собі не може бути стандартом доказування. І якщо «внутрішнє переконання» є прерогативою самого судді, то стандарти доказування є більшою мірою прерогативою сторін у справі, як суб'єктів доказування, які застосовуючи стандарти доказування для доведення своїх вимог чи заперечень, мають на меті переконати суддю у своїй правоті, тоб-то, довести суддю до психологічно-інтелектуального стану, коли «внутрішнє переконання» судді дозволить йому винести законне та справедливе рішення. «Внутрішнє переконання» - це стан судді, в якому він є впевненим у правильності своїх висновків про належність, допустимість, достовірність і достатність доказів, а також у правильності висновку, зробленого ним на основі доказів, щодо наявності або відсутності певних фактичних обставин. Більш розлогу характеристику поняттю «внутрішнє переконання» дає Вапнярчук В.В., зазначаючи, що це отримане в передбачуваному законом порядку знання про обставини предмета процесуального доказування в конкретному провадженні, яке на думку суб'єкта доказування є достовірним, значним і достатнім (тобто придатним до доказування), яке полягає у почутті впевненості щодо сутності цього знання, виявляється в суб'єктивному (позитивному або негативному) ставленні до досліджуваних об'єктивних явищ, а також зумовлює вольову готовність діяти [3].

І.В. Андронов зазначає, що у сучасному цивільному процесуальному праві України покладення на суд обов'язку встановити об'єктивну істину та пов'язувати з нею обґрунтованість судового рішення не вбачається можливим з огляду на посилення засади змагальності судового процесу й неможливості суду проводити розслідування обставин справи за власною ініціативою [4]. Отже, у більшості цивільних справ неможливо встановити об'єктивну істину, що може залишити сумніви щодо визнання певного факту встановленим.

Як зазначає Бут І.О., стандарт доказування - це мінімальний, пороговий ступінь суб'єктивної впевненості, переконаності судді (присяжних) в істинності спірного факту, коли суд доходить або повинен доходити висновку про достатність доказів і визнання тягара доведення виконаним; при досягненні цього порогового рівня тягар спростування переноситься на опонента, і якщо той своїми контрдоказами не знизить впевненість суду нижче рівня стандарту доказування, суд буде виходити з визнання факту встановленим [5]. Очевидно, достатніми є докази, яких згідно з законом достатньо для встановлення певного факту або усієї сукупності фактів, що обґрунтовують вимоги або заперечення сторони доти, доки існування цього факту не буде заперечене іншими доказами, як акцентує Руда Т.В. [6]. Тобто такі докази не є безспірними, але якщо протилежна сторона не надасть належні докази для їх спростування, вони є достатніми для ухвалення рішення на користь особи, котра їх подала. На відміну від очевидної достатності, критерії задовільної достатності не встановлюються законом. Задовільна достатність застосовується при остаточній оцінці доказів у більшості цивільних справ. Задовільно достатньою є така кількість доказів, яка за результатами їх розумового зважування судом або присяжними здатна переконати у правдивості певного факту. Тобто у такому разі достатніми є докази, які можуть обґрунтувати ухвалення рішення на користь особи, котра їх подала. Це пов'язано з питанням зважування доказів [6]. Фінальною стадією такого зважування та оцінки доказів суддею є досягнення ним внутрішнього переконання, яке дозволяє йому прийти до остаточного рішення по справі.

У сучасній науковій літературі, крім внутрішнього переконання, який на нашу думку, спірно вважати окремим стандартом доказування, можна виділити наступні стандарти доказування:

1. «Поза розумним сумнівом» («beyond a reasonable doubt»).

2. «Обґрунтована підозра» («reasonable suspicion»).

3. «Достатня підстава» або «ймовірна причина» («sufficient reason» or «probable cause»).

4. «Переконання за більшої вірогідності» («conviction with greater probability»).

5. «Вагоме (тверде) переконання» («strong conviction»).

6. «Зрозумілі (ясні, чіткі) та переконливі докази» («clear and convincing evidence»).

7. «Перевага доказів» («preponderance of the evidence»).

8. «Баланс імовірностей» («balance of probabilities»).

9. «Розумний ступень достовірності» («reasonable degree of credibility»).

Отже, внутрішнє переконання, хоча і не визнається у вітчизняній науці окремим стандартом доказування, присутнє в діючих процесуальних кодексах щодо оцінки доказів, зокрема: в ЦПК України ч. 1 ст. 89 [1], в КПК України ч. 1 ст. 94 [2], в ГПК України ч. 1 ст. 86 [7], в КАС України ч. 1 ст. 90 [8]. В кожній із зазначених статей так чи інакше записано, що суд оцінює докази, наявні у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному й об'єктивному дослідженні.

Необхідно погодитися із Д. Гетманцевим, що зазначені статті не містять чітких критеріїв досягнення суддею внутрішнього переконання. Тому він вказує на необхідність застосування цих положень у взаємозв'язку із положеннями стандарту доказування «поза розумним сумнівом» в адміністративному судочинстві [9]. Необхідно визнати існування подібного становища і стосовно цивільного та господарського процесів. До речі, відповідно до ст. 79 ГПК України наявність обставини, на яку сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, вважається доведеною, якщо докази, надані на підтвердження такої обставини, є більш вірогідними, ніж докази, надані на її спростування [7]. Отже, більш низький стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності» вже існує в господарському процесуальному судочинстві. Застосування стандартів доказування «поза розумним сумнівом» чи «переконання за більшою вірогідністю доказів» для встановлення обставин, що мають значення для розгляду не тільки кримінальних справ, потребує внесення відповідних змін і в цивільне процесуальне законодавство України.

1. **Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» («beyond a reasonable doubt»)**

є кримінальним стандартом доказування, а тому самим високим стандартом, який використовується судом при вирішенні питання щодо доведеності вини особи та винесенні судового рішення. Цей стандарт доказування визначає, що відсутність розумних сумнівів має місце тоді, коли всі альтернативні пояснення наданих доказів надзвичайно мало ймовірні. Як зазначає Степаненко А.С., прикладом застосування такого стандарту доказування є відмова у встановленні факту у разі суперечностей (сумнівів) у поданих стороною доказах у справі [10]. У кримінальному провадженні стандарт доказування «поза розумним сумнівом» встановлює мету доказування, якою є достовірність як найвищий ступінь ймовірності. Досягнення чи недосягнення такого ступеня ймовірності визначається суб'єктом прийняття рішення, що має означати відсутність розумних сумнівів у суб'єкта прийняття рішення в (не) існуванні певного факту(ів). Концепції «стандарт доказування» та його виду - «поза розумним сумнівом» - властиві такі ознаки: варіативність стандарту доказування залежно від сфери застосування та предмету розгляду; тісний взаємозв'язок стандарту доказування та тягаря (обов'язку) доказування; стандарт доказування є певним критерієм (порогом) прийняття рішення для суб'єкта прийняття рішення, встановлюючи певний рівень (міру) доведеності для визнання певного факту існуючим [10].

2. **Стандарт доказування «обґрунтована підозра» («reasonable suspicion»)** також є кримінальним стандартом доказування, але більш низького рівня відносно до стандарту «поза розумним сумнівом» та вимагає встановлення можливого (ймовірного) існування певного факту чи обставини. У разі вирішення питання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження причетність особи до вчинення кримінального правопорушення не повинна мати категоричного висновку, а свідчити лише про її можливість. Як правило цей стандарт доказування застосовується слідчими суддями при розгляді відповідних клопотань на стадії досудового розслідування. Слідчий суддя в жодному разі не повинен встановлювати причетність особи поза розумним сумнівом, втім, обґрунтована підозра має підтверджуватися конкретними фактами й обставинами, що можуть переконати об'єктивного спостерігача, тобто непрофесіонала у сфері права, в існуванні зв'язку між діями особи та подією. Такі фактичні обставини повинні бути чіткими, зрозумілими та відображеними у відповідному рішенні компетентного органу. Як зазначають Гловюк І.В.

і Степаненко А.С., цей стандарт доказування відповідає на питання: «Якою мірою, до якої межі?», тобто є показником виконання стороною кримінального провадження тягаря доказування. Отже, зазначений стандарт доказування ставить питання про застосування, окрім звичного «тягаря надання доказів», також «тягаря переконання» [11].

3. «Достатня підстава» або «ймовірна причина» («*sufficient reason*» or «*probable cause*»). Цей стандарт доказування характеризується такими ознаками: відсутністю фактичного балансу або фактичної переваги ймовірностей як у кримінальному так і в цивільному провадженні; виникає на підставі встановлення «ймовірності», а не впевненості чи безсумнівності у необхідності прийняття певного рішення під час відповідного провадження; наділений змішаним «перспективно-ретроспективним» характером (запровадження стандарту доказування «достатня підстава» у вітчизняному кримінальному процесі змінює стереотипне мислення про те, що пізнання у кримінальному процесі характеризується виключно ретроспективністю, оскільки об'єктом пізнання є подія, яка відбулася в минулому); передбачає встановлення «практичної ймовірності», яка може бути досягнута не лише раціональним, але також емпіричним (ірраціональним) способом. У США зазначений стандарт є пом'якшеним порівняно зі стандартом «перевага доказів» (що застосовується й у кримінальному судочинстві) та застосовується при отриманні дозволу на арешт або обшук [12].

4. «Переконання за більшої вірогідності» («*conviction with greater probability*»), як стандарт доказування визначається як переконання, яке впливає із неупередженого та добросовісного розгляду всіх наданих сторонами доказів і свідчить, що висновок про існування або відсутність тієї обставини чи сукупності обставин, які доводить сторона, є більш вірогідним, ніж протилежний висновок. «Вагоме переконання» означає, що наявні на момент прийняття рішення докази створюють дуже велику вірогідність того, що твердження відповідає дійсності [12].

Варто зазначити, що в даний час на розгляді Верховної Ради знаходиться законопроект № 9306-1 про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до якого запропоновано внесення змін в статті 79 і 80, яким у цивільному процесі запроваджується стандарт доказування - вірогідність доказів. Так, законопроектом пропонується уніфікувати норми цивільного та господарського судочинства з наступних

питань: впровадження в цивільному процесі стандарту доказування «більшої вірогідності»; забезпечення можливості в цивільному процесі витребувати судом групу однотипних доказів (без зазначення індивідуальних ознак кожного документа, що витребується). Відповідно до запропонованих змін наявність обставини, на яку сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, вважається доведеною, якщо докази, надані на підтвердження такої обставини, є більш вірогідними, ніж докази, надані на її спростування. Питання про вірогідність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання [13].

5. «Вагоме (тверде) переконання» («*strong conviction*») [12] є стандартом доказування більш високого рівня ніж попередній і може застосовуватись, як правило, в кримінальних провадженнях, хоча не виключається його застосування і при розгляді цивільних справ.

6. «Зрозумілі (ясні, чіткі) та переконливі докази» («*clear and convincing evidence*») [14] є стандартом доказування більш низького рівня, який притаманний здебільшого при розгляді цивільно-правових спорів. Суть його полягає в тому, що сторона повинна переконати присяжних (або суддю), що достовірність розглядуваного факту є імовірною, або ж викликати в них тверде переконання, що факт правдивий. Водночас усунувати всі розумні сумніви цей стандарт доказування не вимагає. В нашому судочинстві може застосовуватись при розгляді адміністративних і цивільних справ, зокрема, в деліктних позовах з метою стягнення з відповідача завданих збитків, які перевищують звичайні компенсаторні, а також - у справах окремого провадження. Цей стандарт становить, по суті, підвид стандарту доказування «перевага доказів» і застосовується щодо позовів, у яких суд або законодавець вирішили, що для отримання рішення на свою користь сторона повинна подати більше, ніж звичайну кількість доказів. Це може мати місце, наприклад, коли наслідки вирішення цивільної справи є набагато серйознішими, ніж звичайне матеріальне відшкодування і наближаються за своїм характером до наслідків у кримінальній справі. Тому застосування простого цивільного стандарту у таких справах викликало б істотний ризик ухвалення помилкового рішення. Прикладами справ, у яких застосовується підвищений цивільний стандарт, є справи про депортацію іноземців за зверненнями державних органів, про визнання особи

недієздатною і поміщення її на примусове лікування до психіатричного закладу або позбавлення батьківських прав.

7. «Перевага доказів» («preponderance of the evidence»). У юридичній літературі та судовій практиці США залежно від конкретних обставин справи розмежують два види достатності доказів: очевидну («prima facie evidence») та задовільну достатність («satisfactory evidence»). Зазначені стандарти доказування як і попередні, широко використовуються у цивільному та господарському судочинстві і особливо в деліктних спорах. Як зазначають С.Я. Фурса та Т.В. Цюра, поняття «достатність доказів» назвати новим важко, оскільки воно має доволі широке застосування в юридичній літературі та судовій практиці. З цим поняттям пов'язується можливість оцінити певну обставину як встановлену. При цьому, в судовій практиці кожна сторона надає суду свій аналіз достатності доказів, але суд в своєму рішенні має констатувати обґрунтованість сторонами заявлених позовних вимог [14]. Т.В. Руда зазначає, що «в юридичній літературі та судовій практиці в залежності від конкретних обставин справи розмежують два види достатності доказів: очевидна достатність («prima facie evidence») та задовільна достатність («satisfactory evidence»). Очевидно достатніми є докази, яких згідно з законом достатньо для встановлення певного факту або усієї сукупності фактів, що обґрунтовують вимоги або заперечення сторони, доти, доки існування цього факту не буде заперечене іншими доказами» [6]. Тобто такі докази не є безспірними, але якщо протилежна сторона не надасть належні докази для їх спростування, вони є достатніми для ухвалення рішення на користь особи, яка їх подала. Наприклад, у справах про заподіяння шкоди, для доведення наявності деліктної відповідальності, позивач має довести такі обставини: а) наявність шкоди, б) протиправна поведінка заподіювача шкоди, в) причинний зв'язок між шкодою та поведінкою заподіювача, г) вина останнього. У разі підтвердження позивачем цих чотирьох обставин належними, допустимими і достовірними доказами, їх буде очевидно достатньо для того, щоб суд вирішив справу на його користь. Вказівки на те, яка кількість доказів є очевидно достатньою для певної категорії справ, містяться у нормах матеріального права. Припускаємо, що задовільно достатніми визнаються докази, які задовольняють суддю для виникнення у нього внутрішнього переконання для прийняття відповідного рішення. Наприклад, відповідно до

законодавства штату Мічиган очевидно достатніми є докази завдання автомобілю шкоди під час його знаходження під доглядом власника гаража для доведення необережної вини власника. Але, в даній категорії справ, не забуваємо про ст. 1166 Цивільного кодексу України [1], де зазначено, що особа, яка завдала шкоду, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини. Таким чином, процесуальний обов'язок (тягар доказування) відповідача в суді по такій категорії справ, довести відсутність своєї вини у заподіюванні шкоди.

8. «Баланс імовірностей» («balance of probabilities»). Це найбільш розповсюджений стандарт доказування англо-саксонського права, який в даний час застосовується і в нашому судочинстві при розгляді цивільно-правових спорів. Баланс імовірностей вимагає визнавати факт доведеним тоді, коли комплекс представлених стороною доказів дозволяє судді дійти висновку про те, що спірний факт ймовірніше існує, ніж не існує. При застосуванні цього стандарту доказування слід довести, що факт швидше був, ніж не був, тобто суб'єктивна впевненість судді може бути виміряна як така, що дорівнює 51% і вище. Баланс вірогідностей оцінюється в абсолютних виразах, тому в ситуації, коли докази оцінені як 50 х 50 (позивач/відповідач), спір виграє відповідач [5].

У Великобританії баланс імовірностей розуміється саме як «рятівне коло для правосуддя». Відома позиція баронесси Хейл, яка в подальшому очолювала Верховний суд Великобританії, у справі про насилля над дитиною, де суддя першої інстанції, за відсутності належних доказів, не зміг визначитися зі співвідношенням ймовірностей, та прийти до висновку про те, чи будь-яке зловживання відбулося або не відбулося. Виступаючи у Палаті лордів, яка виконувала роль суду останньої інстанції, Бренда Хейл зазначила, що в англійській правовій системі, якщо суддя вважає більш імовірним, що щось відбулося, то це трактується як таке, що мало місце. Якщо він вважає, що це швидше за все не відбулося, тоді це трактується як таке, що не мало місця, наголошуючи на тому, що загалом, суддя сам здатний вирішити, де істина, без необхідності покладатися на тягар доказування.

9. «Розумний ступень достовірності» («reasonable degree of credibility») це стандарт доказування, притаманний лише цивільно-правовим та господарським спорам. Під розумним ступенем достовірності слід розуміти, що факт

є доведеним, якщо після оцінки доказів суддя переконаний, що факт скоріше відбувся, аніж не мав місце. Наприклад, при незаконному використанні торгової марки вкрай важко довести розмір доходу порушника, бо він не поспішає ділитись доказами. Альтернативою є упущена вигода, суть якої - припущення про можливий дохід, який міг би отримати правовласник, якби не дії відповідача. З одного боку є принцип повного відшкодування збитків, закріплений частиною 1 статті 1166 Цивільного кодексу України [1], з іншого - тягар доказування їх розміру покладено на позивача. Повне відшкодування означає, що встановивши факт завдання шкоди, суд не зможе відмовити у стягненні збитків лише посилаючись на ймовірність отримання доходу. Типовий формат упущеної вигоди при порушенні торгової марки - гіпотетичне роялті. Сама назва свідчить, що він побудований на припущенні, що відповідач добровільно звернувся б за ліцензією на торгову марку, ринкова вартість якої і буде упущеною вигодою правовласника. Отже, маємо визнати, що використання стандарту доказування «розумний ступень достовірності» - це завжди припущення, яке дозволяє визначити розмір збитків з розумним ступенем достовірності.

В постанові Верховного суду України від 14.06.2017 у справі № 923/2075/15 вказано, що апеляційний суд «відмовив у стягненні упущеної вигоди на тій лише підставі, що її розмір не може бути встановлений з розумним ступенем достовірності...» [15]. У постанові Касаційного цивільного суду від 06.11.2019 у справі № 127/27155/16 [16] був підтверджений такий підхід. Сам факт згадки підходу «збитків із розумним ступенем достовірності» - це крок від традиційного «суд критично оцінив докази» на зустріч до відкритої аргументації із застосуванням зазначеного стандарту доказування. Отже, попри відсутність прямого законодавчого закріплення, суди використовують відповідні стандарти доказування при винесенні рішень, що свідчить про необхідність внесення відповідних змін в процесуальні кодекси для унормування зазначених стандартів з метою досягнення передбачуваності судових рішень.

Висновки. Підсумовуючи викладене можна зробити наступні висновки: відповідно до галузей процесуального права у різних випадках застосовуються різні стандарти доказування на різних стадіях судового провадження. Існують суворіші стандарти доказування, притаманні саме кримінальним провадженням, є такі, які

можна застосовувати як в кримінальних справах так і в цивільно-правових спорах, господарських та адміністративних справах. Існують більш «низькі» стандарти доказування, які застосовуються виключно у цивільних справах. Крім того, окремі стандарти доказування можуть мати різне співвідношення між собою та в окремих випадках застосовуватися альтернативно або субсидіарно.

ЄСПЛ та національні суди у своїй практиці доволі часто використовують відповідні стандарти доказування при ухваленні рішень.

На даний час назріла необхідність закріплення у національних процесуальних кодексах, і в першу чергу у цивільному процесуальному кодексі, можливості застосування відповідних стандартів доказування при ухваленні рішень, що буде позитивно впливати на «внутрішнє переконання» судді при здійсненні правосуддя.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків. Юрайт. 2017.
4. Андронов І.В. Категорія «істина» та обґрунтованість судового рішення в цивільному процесі. [Електронний ресурс]. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3-4. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2006_3-4_29.
5. Бут І.О. Використання стандарту доказування «баланс ймовірностей» у судовій практиці. *Часопис Київського університету права*. 2020/4.
6. Руда Т. Критерій достатності при оцінці доказів у цивільному судочинстві України і США: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2011. № 88.
7. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
8. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
9. Гетманцев Д.О. Діалектика істини або які стандарти доведення застосовані в податкових спорах? [Електронний ресурс] https://zib.com.ua/ua/print/134387-yaki_standarti_dovedennya_zastosovni_v_podatkovich_sporah.html.

10. Степаненко А.С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2017.

11. Гловюк І.В., Степаненко А.С. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Правова позиція*. 2018. № 1 (20). [Електронний ресурс] https://www.academia.edu/37933623/Стандарт_доказування_обґрунтована_підозра_у_кримінальному_провадженні.

12. Павлишин А.А., Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування та формування знання у кримінальному провадженні. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 62.

13. Проект Закону про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо уніфікації процесів. [Електронний ресурс] blob:<https://itd.rada.gov.ua/e2c1274b-02b1-4b05-b8a0-935983afc957>.

14. Фурса С.Я., Цюра Т.В. Докази і доказування у цивільному процесі України: Науково-практичний посібник. (Серія: Процесуальні науки). К.: Видавець Фурса С.Я., КНТ, 2005.

15. Постанова Верховного Суду України від 14 червня 2017 р. у справі № 923/2075/15 [Електронний ресурс] <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67621495>.

16. Постанова Верховного Суду від 06 листопада 2019 року у справі № 127/27155/16-ц [Електронний ресурс] <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85493488>.

Сокалюк В. П.,
член Ради адвокатів Одеської області,
аспірант кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін
Київського університету права
Національної академії наук України